

Gillian K. Hadfield: *Rules for a Flat World: Why People Invented Law and How To Reinvent It For a Complex Global Economy*

JAN HOŘEŇOVSKÝ*

Na první pohled by se z názvu mohlo zdát, že autorka patří do sekty, která věří, že je Země placatá a že pravidla pro kulatou a placatou planetu mají být rozdílná. Tak tomu ale naštěstí není. Název knihy je totiž odvozen od práce Thomase Friedmana *The World is Flat*, „Placatý svět“, což v tomto kontextu znamená svět globalizace, nárustu mezinárodního obchodu, elektronizace a přenášení života do online sektoru.

To, co bylo v 5. století před naším letopočtem nepředstavitelné a v 17. století by zabralo měsíce či roky, lze dnes uskutečnit během několika minut. Jak to ovlivní podobu právní infrastruktury budoucnosti? Svět se díky technologiím zmenšil a „zplacatil“, což přineslo nejen neskutečné možnosti, ale také nové výzvy pro stabilitu a prosperitu. Autorka se tomuto tématu věnuje a pokládá si důležité otázky týkající se aktuální i budoucí právní infrastruktury.

Na autorce je patrné její americké intelektuální zázemí, když na mnoha prvních kapitolách popisuje právní infrastruktury minulosti, které do značné míry nabourávají naši českou představu o právu. V evropských krajích totiž obvykle spojujeme právo se státem. Vliv na to ve střední Evropě může mít i naše socialistická zkušenost, kdy se právo a stát zdály být jedno a totéž; právo podle nás může tvořit pouze stát a právo bez státu nemůže existovat. Autorka tuto představu úspěšně nabourává historickými okénky ze Severní Ameriky z doby zlaté horečky, kdy žádný stát na širokém území neoperoval, avšak právní řád se i tak úspěšně vytvořil. Toto není jediný doklad, vedle amerických příkladů rozebírá například situaci na Islandu a mnohde jinde, kde se stalo totéž.

Základní otázka knihy zní zhruba takto: Současný systém je v mnoha ohledech neefektivní a drahý a nehodí se do ekonomiky ani

do života 21. století, což už dnes vedlo do značné míry k tomu, že se část sporů přesunula ze soudů k arbitrážím a část lidí se na soudy pro jistotu neobrací vůbec. Západní koncept soudnictví a vlády práva navíc dobře funguje jen v minimu zemí – většinu světa tak necháváme ve světě v podstatě bez funkčního právního rámce. Chudá rodina v Bangladéši nebo jakákoli rodina v Albánii mohou být dobrým příkladem. Autorka argumentuje, že současná podoba práva je příliš pomalá, drahá a obecně nedostupná a že naše právo nedokáže adresovat důležité problémy dneška, jako jsou chudoba, nestabilita nebo útlak, které sužují miliony lidí, pro něž je současný právní systém reálně nedostupný. Jak dlouho je tento stav udržitelný?

Nové technologie, jako internet a umělá inteligence, přitom nabízejí možnost, jak současný systém 1) zlevnit; 2) zrychlit; 3) zefektivnit a 4) učinit dostupným i lidem, kteří by se dnes soudit ani neuměli, a to celosvětově. Hadfield argumentuje, že této změny stát nebude schopen a že nás v budoucnosti čeká, za účelem naplnění těchto cílů, určitá míra privatizace právní infrastruktury. Tedy že by firmy jako Google, Tesla, IBM atd. vyvíjely vlastní platformy například pro ODR (*Online Dispute Resolution*), které by tržní tlak nutil poskytovat dobré, spravedlivé a levné služby, a to dostupné celosvětově. Právě absenci tržních tlaků na podobu pravidel a procesních postupů spatřuje autorka jako hlavní problém současných právních systémů. Ptá se, kde jsou právní inovace ve světě, který inovacemi v jiných oblastech překypuje? Proč tak moc chybí a proč náš systém zůstává svou architekturou v daleké minulosti koní a povozů?

Právě oddělení poskytování spravedlnosti a práva od státu je klíčová myšlenka knihy. Autorka argumentuje pro vytvoření více

* Autor působí jako interní doktorand na katedře politologie a sociologie PF UK. E-mail: jan.horenovsky1412@gmail.com.

globálního a tržně orientovaného systému, ve kterém spolu mohou jednotlivé právní infrastruktury soutěžit o „zákazníky“. Tržní tlaky by podle ní vedly k vyvinutí lepších právních norem, efektivnějšího procesu a celosvětového pokrytí. Hadfieldové nejde o žádné partikularity, ale o vytvoření zcela nového trhu s celými právními infrastrukturami. Podle autorky je základním problémem dneška státní monopol na právo, protože brání inovativním přístupům, investicím a cílenému výzkumu soukromých subjektů.

Za další problém označuje, že současná nefunkčnost a komplikovanost systému vyhovuje právníkům, kterým z toho plynou enormní zisky a bezpečná a dobře placená místa například v soudnictví a ve státní správě, takže vnitřní odborné tlaky na zlepšení toho systému příliš nefungují. Role právníků je navíc do značné míry rolí kněží a šamanů říkajících nerozumitelná slova, kteří jsou drazí a neefektivní. Její apel proto zní: „*Nenechte to pouze na právnících!*“. Pro změnu systému je nutno myslet jinak, což se stávajícím způsobem právního myšlení půjde jen velice těžce.

Autorčiny závěry jsou dobře promyšlené a je na nich vidět její odborné propojení se světem ekonomie a nových technologií. Na druhou stranu její přístup ukazuje i problémy, které by šlo spatřovat například na historickém převedení určitého druhu sporů do roviny klasických arbitráží, kdy rozhodci stranili velkým subjektům a znevýhodňovali ty malé. Neexistence možnosti odvolání navíc v mnoha případech vedla k chybovým rozhodnutím a celková rozhodovací praxe navíc nebyla vždy sjednocena. Problémy s privatizací soudnictví posléze vedly k tomu, že se pravidla zpřísnila a navrátíl se v mnoha ohledech alespoň přezkum klasického soudu.

Klasický státní monopol na právo má totiž také své výhody v maximální snaze o dosažení spravedlnosti. Platí zde rovnost stran, obě strany mají stejná práva a povinnosti a soustava soudů by měla zaručovat, že konečné řešení bude více či méně spravedlivé a pro všechny typové případy podobné. Dalo by se proto argumentovat, že nevýhody současného systému představují do určité míry i jeho výhody; chápu ale, že se to špatně vysvětluje lidem, kteří se soudí několik let a pravomocné rozhodnutí je pořád v nedohlednu. Pomalost může vést k větší rozvaze a robustnost systému zase zaručuje, že jeden partikulární subjekt nebude schopen ovlivnit konečné rozhodnutí – neboť může být sice snadné uplatit jednoho soudce, ale celý systém, včetně soudců odvolacích, dovolacích, nejvyšších,

ústavních či mezinárodních, už tak snadno ovlivnit nejde.

Je však otázkou, jestli by „právo“ poskytované například globální společností Google nedokázalo naplnit obě tyto premisy: tedy rychlost, neovlivnitelnost, a dokonce i spravedlnost. Pokud by bylo rozhodování do značné míry zautomatizované například na základě algoritmů umělé inteligence, lze si představit, že by to mohlo někdy v budoucnu fungovat poměrně dobře. Zde však hrozí limitace vycházející ze samotné podstaty a vztahu technologie a práva. Dilema zní, jestli věříme na Dworkinovského soudce Herkula, supersoudce, který vždy pomocí právních principů nalezne to správné řešení i v takzvaných „hard cases“ (tedy že věříme, že „správné řešení“ vůbec existuje), nebo jsme spíš na straně Hartovy nebo Razovy představy práva jako otevřeného systému, kde mnoho rozhodnutí je ve skutečnosti politickou tvorbou práva nového, vznikajícího až ex post v soudním rozhodnutí. V prvním případě je užití umělé inteligence o něco představitelnější než v případě druhém, ale i tak je tato možnost stále otevřená. I pokud totiž nevěříme na soudce Herkula v současném světě lidí, nelze vyloučit, že ve světě pokročilé umělé inteligence tomu bude jinak. Představíme-li si kognitivní schopnosti vnímání právního řádu, u lidských bytostí jsou ze své podstaty omezené, neboť člověk je bytost nedokonalá. Umělá inteligence však může být ve vztahu k nám zhruba na stejné úrovni, jako jsme my inteligenčně ve vztahu k myším, a v tom případě by úroveň soudce Herkula mohla být schopna dosáhnout. Tyto úvahy jsou však zatím hodně vzdálené.

Vrátíme-li se k recenzované knize, klíčovým problémem je otázka legitimacy soudního rozhodnutí v demokratickém právním státě. Bylo by rozhodnutí Googlu, možná navíc bez lidského přičinění a bez osobního jednání, legitimní z pohledu adresáta práva? Právo vznikající v rámci legislativního procesu je, alespoň teoreticky, přijímáno suverénním lidem. Nebyl by tento krok zpřetřhán, pokud by právní pravidla vznikala v rámci soukromých korporací? Na druhou stranu zde lze tvrdit, že legitimizace tohoto procesu by byla určena samotným dobrovolným přístupem stran sporu k rozhodnutí na základě takovéto platformy (jako například u klasické arbitráže). Pokud by přitom míra efektivity, ceny a spravedlnosti razantně překračovala státní alternativu, mohlo by jít za několik let o cestu právních sporů, alespoň na úrovni sporů obchodních, zcela dominantní.

Dalším důležitým kritickým argumentem je vztah právního řádu a možnosti jeho vynucení. Soukromé společnosti nemají možnost samy o sobě rozhodnutí vynutit. Právní řád jednotlivých států by však mohl poskytnout takovýmto rozhodnutím – pokud by naplňovaly základní předpoklady právního státu, spravedlnosti a vlády práva – možnost vykonatelnosti, jak tomu bylo například u rozhodnutí arbitrážních soudů. To, co autorka navrhuje, by proto mohlo ve svém důsledku vést k mnohem většímu rozdělení řízení nalézacího a vykonávacího, kdy by řízení nalézací mohlo probíhat skrze internetovou aplikaci zcela nezávislou na státu. Strana řízení by posléze s autorizovaným rozhodnutím mohla jít za exekutorem, aby jej vykonal. Zní to jako sci-fi, ale to před několika lety byl elektronický platební rozkaz rovněž.

Otázka vykonatelnosti je však klíčová a do určité míry nabourává autorčin argument, že by takováto globální platforma mohla přinést spravedlnost a právo do všech částí světa. Její tvrzení platí pouze pro řízení nalézací, bez globálního systému pro vymození práva bude však vykonatelnost pořád závislá na jednotlivých státech – a lze předpokládat, že tam, kde tato nefunguje dnes, nebude fungovat i v budoucnu. Tzn. že by člověk sice mohl mít vykonatelné rozhodnutí z rozhodovací platformy, ale vymození by pořád záviselo na nefungujícím státním systému vykonávacího řízení, které by navíc mohlo být objektem korupce a nátlakových skupin. Je však možné, že by i tento problém našel řešení.

Autorka je originální v tom, že sama o sobě nenabízí materiální alternativu současnému systému. Neříká, jak by jednotlivá pravidla hmotného práva měla vypadat nebo jak by měl vypadat přesně proces. Její argumentace je založena na důvěře v trh, že by sám přišel s dobrými řešeními pro současný globální svět, který byl do značné míry také vytvořen tržními tlaky. Předpokládá však velkou víru v tržní řešení, které by však bez dobré právní regulace mohlo vést i k prohloubení problémů, jež chce řešit. Bez globální autority se globální právní infrastruktura jeví jako problematická. V současném světě je navíc vidět čím dál větší fragmentace globálního uspořádání. Místo větší spolupráce posledních několik let pozorujeme spíše rozklad i těch několika málo funkčních mezinárodních organizací. Klíčová také bude role a budoucí směřování Číny, USA a dalších velkých hráčů, kteří nemusí být svolní k větší mezinárodní kooperaci.

Protitlak lze navíc očekávat z levicově zaměřeného spektra, ať již akademického, nebo politického. Představa privatizace justice může znít pro levicově smýšlející děsivě; bude určitě upozorňováno na všechny problémy současné globalizace a na případy selhání trhu. Lze proto očekávat také protiklad, který může vést k tomu, že nikoli soukromé společnosti, ale spíše státy se budou pokoušet zavádět elektronizaci spravedlnosti v rámci svých standardních soudních systémů. Je však otázkou, zda bude tohoto stát schopen, neboť se například v českém kontextu stačí podívat, jak probíhá elektronizace státní správy. A jestli by takový krok neohrozil základní argument autorky: tedy že potřebujeme ve světě práva více trhu, nikoli více státu.

Ne každý bude s autorkou souhlasit, domnívám se však, že je to kniha, kterou stojí za to si přečíst. Její pohled je nový a čerstvý, kombinující historii, právní teorii, ekonomii a další obory a přinášející komplexní argumentaci ve prospěch jí navrhovaných řešení. Právo je však velmi konzervativní obor, lze proto očekávat velmi silné tlaky směřující proti navrhovaným řešením. Navrhovaná řešení by také musely aprobovat soudy samotné – například z pohledu souladu s právním státem nebo lidskými právy – což může být problematické, protože jedná-li se o soudy samotné, mohly by být ve velmi silném střetu zájmů. Mnoho z řadových soudců by mohlo díky těmto změnám přijít o práci a důležitost, je proto otázka, proč by sami něco takového umožnili. Na druhou stranu, bude-li tlak společnosti opravdu silný, nemusí mít na vybranou. Aneb jak řekl Alexander Hamilton v *Listech Federalistů*: „*Soudy nemají měšce ani meče*“, jejich rozhodování je proto ve výsledku závislé také na akceptaci společností.

Jedno je podle mě zcela jisté: současný právní systém, který vznikl v době průmyslové revoluce, se novým řešením dlouho neubrání, neboť tlak technologií na jeho změnu bude zcela masivní. V době, kdy pošta obíhá elektronicky, telefonovat lze na druhý konec světa a mnoho rozhodnutí například na burzách tvoří algoritmy, si lze jen těžce představit, že by právní systém mohl nadále fungovat podobně jako v době koní, telegrafů a knihtisku. Doba se zrychluje, soudit se roky, jak je například v naší justici zcela běžné, také příliš nereflektuje dobu, ve které se nacházíme. Když se podíváme na měnící se svět, bude se muset změnit i právo a poskytování spravedlnosti a justice jako taková. Jakým způsobem se to stane, zda cestou trhu, nebo státu, však zůstává zcela otevřené.